

РАМАН А. САБУХАВАЙ «ШАПТУХІ» Ў АСПЕКЦЕ ЭСТАФАЛЬКЛАРЫСТЫКІ

К. В. Кавалеўская-Ахматава

*Студэнтка 3 курса філалагічнага факультэта,
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт,
пр-т Незалежнасці, 4, 220030, г. Мінск, Беларусь,
merle013582@gmail.com;*

Навуковы кіраўнік – кандыдат філалагічных навук, дацэнт А. У. Вострыкава

У дадзеным артыкуле раман славацкай пісьменніцы Алены Сабухавай «Шаптухі» разглядаецца ў аспекце эстафалькларыстыкі праз прызму інтэграцыі фальклорных элементаў славянскай міфа-рытуальнай традыцыі ў сучасны мастацкі кантэкст. У даследаванні аналізуюцца архаічныя вобразы, прадстаўленыя ў творы магічныя практыкі, апісаны пахавальны абрад, сімволіка насякомых і жывёл, якія выконваюць функцыю мастацкага захавання культурнай памяці. Асаблівая ўвага надаецца касмагамічнаму міфу, апісаным магічным практыкам і практыкам народнай медыцыны, знойдзеным у тэксце твора. На аснове параўнальнага аналізу з этнаграфічнымі, фалькларыстычнымі, лінгвістычнымі і гістарычнымі крыніцамі мы разгледзелі, як аўтар ажыццяўляе дыялог паміж мінулым і сучаснасцю, пераасэнсуючы традыцыйныя павер'і ў кантэксце сучаснай праблематыкі.

Ключавыя словы: сучасная славацкая літаратура; А. Сабухава; раман «Шаптухі»; эстафалькларыстыка; шаптухі; славянскі фальклор; славянская міфалогія; міфапэтыка.

РОМАН А. САБУХОВОЙ «ШЕПТУХИ» В АСПЕКТЕ ЭСТОФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Е. В. Ковалевская-Ахматова

*Студентка 2 курса филологического факультета,
Белорусский государственный университет,
пр-т Независимости, 4, 220030, г. Минск, Беларусь,
merle013582@gmail.com;*

Научный руководитель – кандидат филологических наук, доцент Е. В. Вострикова

В данной статье рассматривается роман словацкой писательницы Алены Сабуховой «Шептухи» в аспекте эстофольклористики через призму интеграции фольклорных элементов славянской мифо-ритуальной традиции в современный художественный контекст. В исследовании анализируются архаичные образы, магические практики, представленные в произведении, описан погребальный обряд, а также символика насекомых и животных, выполняющих функцию художественного сохранения культурной памяти. Особое внимание уделено космогоническому мифу, описанным магическим и народно-медицинским практикам, найденным в тексте произ-

ведения. На основе сравнительного анализа этнографических, фольклорных, лингвистических и исторических источников мы рассмотрели, как автор вступает в диалог между прошлым и настоящим, переосмысливая традиционные верования в контексте современных проблем.

Ключевые слова: современная словацкая литература; А. Сабухова; роман «Шептухи»; фольклористика; эстофольклористика; шептухи; славянский фольклор; славянская мифология; мифопоэтика.

THE NOVEL ŠEPTUCHY (THE WHISPERERS) BY A. SABUCHOVÁ IN THE ASPECT OF ESTOFOLKLORISTIC

K. V. Kavaleuskaya-Akhmatava

*3th year student of the Philological Faculty,
Belarusian State University,
4 Independence Avenue, 220030, Minsk, Belarus,
merle013582@gmail.com;
Supervisor– PhD, Ass. Professor A. U. Vosrtykava*

This article examines the novel *Septuchy* by Slovak writer Alena Sabuchová through the lens of *estofolkloristics*, focusing on the integration of elements from Slavic mytho-ritual traditions into a modern literary context. The study analyzes archaic imagery, magical practices, burial rites, and the symbolism of insects and animals, which serve to artistically preserve cultural memory. Special attention is given to the cosmogonic myth, descriptions of magical rituals, and folk-medical practices found in the text. Through a comparative analysis of ethnographic, folkloric, linguistic, and historical sources, the article explores how the author enters into a dialogue between the past and present, reinterpreting traditional beliefs within the framework of contemporary issues.

Keywords: contemporary Slovak literature; A. Sabuchová; novel *Šeptuchy*; folklore studies; *estofolkloristics*; *šeptuchy* (whisperers); Slavic folklore; Slavic mythology; mythopoetics.

Раман сучаснай славацкай пісьменніцы Алены Сабухавай «Шаптухі» ўяўляе сабой унікальны сінтэз сучаснай прозы і фальклорных элементаў, што робіць яго перспектыўным аб'ектам для даследаванняў у галіне эстафалькларыстыкі. Аўтар інтэгруе архаічныя вобразы, апісанні пахавальных абрадаў, магічных практык, уплывы так званых «падробаў», псот у структуру тэксту, ствараючы мнагамерны дыялог паміж мінулым і сучасным. Асноўная мэта нашага даследавання – выявіць фальклорныя элементы ў названым рамане, іх функцыянальную ролю і ўплыў на фарміраванне сэнсавай прасторы твора.

Згодна з даследаваннямі Л. Н. Вінаградавай, прадстаўленымі ў працы «Народная дэманалогія і міфа-рытуальная традыцыя славян», вобраз

«ведзьмы» (сінонім «шаптуха», там жа [1, с. 232]) «ставіцца звычайна да ліку болей ці меней устойлівых і лёгка вядомых у розных дыялектных павер'ях. Ён ідэнтыфікуецца на аснове такіх галоўных прыкмет, як рэальная жанчына, якая ведаецца з нячыстай сілай, валодае звышнатуральнымі ўласцівасцямі і выкарыстоўвае іх у шкодныхых мэтах у адносінах да людзей» [1, с. 230]. У рамане А. Сабухавай прадстаўлена некалькі персаналій шаптух, вобраз шаптухі з'яўляецца кананічным у павер'ях і паданнях славян.

У творы пісьменніца апісвае праяўленне псоты пасля смерці шаптухі, што з'яўляецца фальклорным элементам: «З зямлі раптам выскачыла каля дзясятка чырвоных цыбулін. Яны ляжалі цалкам наверх, нібы выкінутыя зямлёй, не былі бруднымі, хіба былі толькі абматаныя вяроўкамі. Мы пачалі іх развязваць, раздзяляя напалову кожную цыбуліну і звязваю яе назад. Яны былі выдзеўбаныя ўнутры, і ў кожнай захоўваліся па дзве паперкі з імёнамі. З мужскім і жаночым. У іх быў яшчэ пыл, нейкая гліна, павуцінне, у некаторых нават засохлыя лічынкі гусеніц «...». Хто ведае, што мы гэтым зрабілі, але нам здавалася несправядлівым, каб нехта меў у садзе ваша імя і імя вашага хлопца, мужа ці каханка, каб раздзяліць вас з чужой волі» [2, с. 177].

У рамане апісваюцца дзеянні практыкі з ужываннем ручніка: «На наступны дзень пасля Вялікадня Яніна Грабоўская з Ягонік знайшла на дварэ чужы ручнік. Праз тое, што ручнік быў загорнуты і завязаны, стала зразумела, што гэта сурокі, і яна была перакананая, што да гэтага прыклаў руку сусед. Прынамсі, так сказала ёй шаптуха з Апакі» і заколатай жабы: «У якасці адваротнага «падробу» яна параіла ёй заколоць жабу відэльцам і пакінуць яе ў суседскім кароўніку. Але Яна забылася спытаць, ці павінен застацца відэлец у жабе, і прынесла жабу з відэльцам у суседскі хлёў». Згодна з манаграфіяй доктара філалагічных навук А. В. Гуры, жабы сапраўды выкарыстоўваліся ў рытуалах і абрадах славян: «З дапамогай жаб і рапых насылаюць псоту. Напрыклад, жабу можна падаслаць у які-небудзь дом, каб у ім запанавала нянавісць (Патуш. ЛПОН 1941/1). Калі разадраць жабу і перакінуць яе праз хлёў, у якім стаіць карова, то ў яе сапсуецца малако (Жытомірская вобл., Оўруцкі раён, Журба, запіс аўтара)» [3, с. 389].

Акрамя цыбуль, жаб, ручнікоў, гераіні рамана выкарыстоўваюць ў прычараваннях валасы: «Уяві сабе, гэтыя жанчыны забіраюць чалавечыя валасы і чорт ведае, што з імі робяць «...» Яна не сказала яму, што яны захоўваюць у асноўным мужчынскія валасы «...» “падробы” на Падляшшы прыстасоўваліся да сітуацыі «...» Людзі проста не хацелі заставацца ў адзіноце. Хто ведае, якой была статыстыка шлюбаў, якім гэта дапамагло «...» Валасы з цырульні звычайна насілі шаптусе з поўначы».

Валасы сапраўды выкарыстоўваліся славянамі ў магічных практыках, згодна з этналігвістычным слоўнікам пад рэдакцыяй М. І. Талстога: «Найбольш распаўсюджана ў славян прычараванне з дапамогай ежы або напояў, якія давалі чалавеку супрацьлеглага полу, падмяшаўшы грудное малако, кроў (асабліва менструальную), пот, валасы і г. д.» [4, с. 155].

У рамане сустракаецца апісанне рытуальнага абраду пахавання. Так, у труну з нябожчыкам адна з гераінь паклала грошы і тытунь: «Яна паклала яму ў труну тытунь, люльку і манеты, каб ён змог купіць усё, што спатрэбіцца. “Ён не курыў”, – сказала ёй Паўла. “Гэта на выпадак, калі б захацеў, абы не вяртаўся”» [2, с. 45]. Вядомы чэшскі гісторык Л. Нідэрле ў манаграфіі «Славянскія старажытнасці» засведчыў: «Да славян у канцы язычніцкага перыяду перайшоў звычай класці ў магілу грошы на дарогу ў замагільны свет» [5, с. 210].

Пісьменніца засведчыла і павер’і насельніцтва Падляшша як пра загробны свет, так і пра жыццё пасля смерці. Больш за тое, свет памерлых з’яўляецца адным з хранатопаў рамана, а памерлыя — удзельнікамі падзей, ініцыятарамі абрадаў: «Шаптуха гаварыла, што трэба падысці да дрэва, на якім павесіўся дзед, прывязаць пасвенчаную вяроўку і пасля спіліць гэта дрэва. Яны зрабілі, як яна ім загадала, і шкрабанне на даху скончылася» [2, с. 109].

Пры стварэнні вобразу памерлай шаптухі пісьменніца скарыстала сімваліку насякомых, вылятаючых цягам пахавальнага абраду з цела нябожчыцы: «З яе валасоў зліталі матылькі і мухі. Па тым, што чула ў сваім жыцці і спрабавала выправіць, вылечыць, паклікаць. «...» Часам з яе рота вылятала аса, было відаць, што там, дзе людзі прасілі дабра, маглі настойліва прасіць і благога» [2, с. 175–176]. Гэта сімваліка ўласціва вераванням славян. Так, напрыклад, у розных рэгіёнах Польшчы, згодна з дадзенымі фалькларыстыкі і этнаграфіі, мухі лічыцца д’ябальскім насякомым: «Д’ябальскую прыроду мух адлюстроўвае польскае павер’е, што мухі — гэта пчолы д’ябла (Fisch.UD: 325). Д’ябал стварыў мух, па-зайздросціўшы Богу, які стварыў пчол (Калішскае ваяв., Дэмбнякі, Серадзкае ваяв., Хоціў, Чэнстахоўскае ваяв., Любоцке, ArchKESUJ 7856/16a, 20a, 115a: M7). «...» Згодна з яшчэ адным польскім павер’ем, Бог стварыў пчол, а ў зайздроснага чорта, які паспрабаваў паўтарыць Яго тварэнне, атрымаліся мухі (Калішскі пав., Дэмбнякі, ArchKESUJ 7856/16a: M7, Серадзкае ваяв., пав. Ласк, Хоців, тамака жа 7 /20a: M7, сучасныя Чэнстахоўскае ваяв., пав. Люблінец, Любоцке, там жа 7856/115a: M7)» [3, с. 437].

У той жа манаграфіі знаходзім сведчанні пра ўяўленні як у цэлым славян, так і палякаў аб увасабленні душы памерлай ведзьмы ў мушыным абліччы: «Выява ведзьмы-мухі знаходзіцца ў прамой роднаснай

сувязі з мушыным абліччам яе душы. Павер'е аб душы, якая вылятае з ведзьмы ў выглядзе мухі, сустракаецца ў рускіх (Haase VBO: 331, Воронежская губ., АФ.ПВСП 3: 218). «...» У паўднёвых славян апавяданні пра душу-муху, якая пакідае цела ведзьмы, папулярныя ў адрыятачнай зоне (а. Крк і Кастаўшчына, Milč.VOBMP: 236, Далмацыя, Паліца, Ivan. P 10: 228, Сінь, Вул.-Вук.П : 163-164, р-н Дуброўніка, Арашац, там жа: 158-159)» [3, с. 438].

Акрамя ўвасаблення душы памерлага ў абліччы мухі, душа можа ўвасабляцца і ў аблічча матылька: «У Смаленскай губ. вераць, што душа вылятае з нябожчыка мухай, матыльком або птушачкай (Дабр. СЭС 2: 307). Падобна да гэтага палякі паўночна-ўсходняй Вялікапольшчы спадзяюцца ўбачыць душу чалавека ў абліччы мухі ці матылька ў момант яго перадсмяротнай агоніі (Плоцкая губ., Рыпінскі і Ліпноўскі пав., Fisch.ZPLP: 325-326)» [3, с. 486]; «Павер'і аб звароце ведзьмы ў матылька часам сустракаюцца ў славакаў, лужычан, у рэдкіх выпадках і ў палякаў» [3, с. 490].

Калі матылькі і мухі суадносяцца аўтарам з добрымі ўчынкамі шаптухі («З яе валасоў зляталі матылькі і мухі. Па тым, што чула ў сваім жыцці і спрабавала выправіць, вылечыць, паклікаць» [2, с. 175]), то аса набывае толькі адмоўную канатацыю: «Часам з яе рота вылятала аса, было відаць, што там, дзе людзі прасілі добра, маглі настойліва прасіць і благога» [2, с. 176]. У манаграфіі А. В. Гуры знаходзім узгадванні пра стварэнне асы д'яблам: «Сярод сваіх бліжэйшых сваякоў пчала, створаная Богам, супрацьстаіць асе, шэршню, чмялю і, радзей, мусе, якія з'явіліся на свет дзякуючы д'яблу» [3, с. 484].

На аснове аналізу фальклорных дадзеных аб уяўленнях славян, у тым ліку палякаў, мы прыходзім да высновы, што названыя ў рамане насякомыя былі абраны невыпадкова. Большасць насякомых, пералічаных у рамане, згодна з легендамі славян, былі створаны д'яблам і апрыйёры маюць негатыўную канатацыю. Муха і матылёк наогул лічыліся ўвасабленнем душ памерлых ведзьм. Таксама былі знойдзены легенды аб звароце ведзьм у матылькоў.

У тэксце твора сустракаецца касмаганічны міф пра стварэнне Богам прыроднай з'явы, рэгіёна Падляшша і свету: «Бог спачатку стварыў туман, потым дзеля яго прыдумаў Падляшша, а ўрэшце і ўвесь астатні свет» [2, с. 36].

У слоўніку «Славянскія старажытнасці» прыводзіцца прыклад ўжывання аўса ў народнай медыцыне: «На зерне аўса пераносілі бародаўкі, дакранаючыся па чарзе да кожнай з іх, а затым зерне знішчалі» [6, с. 492]. У творы «шаптун» дае наведальніцы павучанне, рэцэпт якога вельмі падобны да прыведзенага ў слоўніку: «Увечары з'еш хлеба, тры разы

прачытай Ойча наш, памаліўшыся, прыкладзі авёс да месца, дзе баліць. Потым тры разы пакашляй і ўсё спалі» [2, с. 98].

Раман «Шаптухі» дэманструе, што фальклор застаецца актуальным інструментам для рэпрэзентацыі культурнай памяці і этычных дылем. Інтэграцыя архаічных матываў у сучасныя наратыў не толькі ўзбагачае мастацкую прастору тэксту, але і прапануе новыя шляхі для міждысцыплінарных даследаванняў на стыку фалькларыстыкі, антрапалогіі і літаратуразнаўства.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Виноградова Л. Н.* Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян. М.: «Индрик», 2000.
2. *Sabuchova A.* Septuchy. Bratislava : «Artforum», 2019.
3. *Гура А. В.* Символика животных в славянской народной традиции. М. : «Индрик», 1997.
4. Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти тт. / Под общей ред. Н. И. Толстого. М.: «Международные отношения», 2012. Т. 5: С (Сказка) – Я (Ящерица).
5. *Нидерле Л.* Славянские древности. Москва: «Издательство иностранной литературы», 1956.
6. Славянские древности: Этнолингвистический словарь в 5-ти тт. / Под общей ред. Н. И. Толстого. М.: «Международные отношения», 2009. Т. 3: К (Круг) – П (Перепелка).